

Államügyész elővezetetti Császár Antal kivégzendőt. A megyei bíróság, mint rögtönítélő bíróság részéről kiküldött dr. Kiss Dezső felolvassa a B. IV. 801/1950/2. számú rögtönítélő bírósági ítéletnek kivégzendő Császár Antalra vonatkozó rendelkező részét, valamint a rögtönítélő bíróság kegyelmi tanácsnak a kegyelem kérdésében hozott határozatát. Orvosszakértők becsatolják az orvosi bizonyítványt. (Császár Antal elítéltet megvizsgáltuk és rajta olyan elváltozásokat, amelyek a halálos ítélet végrehajtását akadályoznák, nem találtunk. Ugyanez Bodó esetében is.)

Ezután államügyész kijelenti, hogy az elítéltet a halálbüntetés végrehajtása végett átadja az állami ítéletvégrehajtónak.

Állami ítéletvégrehajtó 16 óra 27 perckor átveszi Császár Antal kivégzendőt, és az ítélet végrehajtását, a kivégzést megkezdi.

A bitófára kötéllel felhúzott Császár Antal elítéltet a megyei bírósági orvosszakértők több ízben megvizsgálták, és 14 perc eltelte után, azaz 16 óra 41 perckor jelentették, hogy a halál bekövetkezett.

Államügyész elővezetetti Bodó István kivégzendőt.

Ezután Császár Antal és Bodó István elítéltek hullája a halál bekövetkezésének megállapítása után még 30–30 percen át a bitófán érintetlenül hagyatott, és csak ezután a megyei bírósági orvosok újabb orvosi vizsgálatának megkezdésével emelték le arról 17 óra 17 perckor.

Aláírások

Aláírások

PROLÓGUS

A harmadik, Ördög Imre halálra ítéltet a kegyelmi tanács kegyelemre ajánlotta. Így tehát hárman, Ördög Imre, Horváth István, Császár János megkezdték fegyenccéletüket, Vácon.

(Folytatjuk.)

TÓTH BÉLA

TISZA

(XXIII. rész)

A Z-HAJÓS

Öcsödön répával félig rakott uszályok várakoztak. Az esőzés miatt csúsztak a járódeszkák, térdig ért a felázott partok sara, szünetelt a munka. Az emberek tehetetlenül tébláboltak. Csak a hajósok matattak örök babrálással rendezve eszközeiket.

Öreg uszálykormányosoktól tudakolom vízi élményeiket, de az eddig tanultakhoz újat nem tesznek hozzá. Azt is nehezen eregetik ki foguk közül, úgy kell kihúzgálni belőlük az igent, nemet. Igaz, dolguk van mindig. Főznek, olajozzák a macskaláncokat, mossák a fedélzetet, piacolinak a faluban, s hátat fordígnak.

Hanem Gyoma felől lüktet lefelé egy Z-hajó. Kéttorkú dudájával már a kanyar előtt utat kíván magának, s aztán hatalmas testével előbújik a könyökből, úgy mutatja magát.

Évek óta tudok a Z-kről. Itt csinálják őket Tápén, a szatyrok falujában. Ez a hajó modern, negyvenhárom vagon áru befogadására való, autóbuzsmotorral meghajtott, két ember által kiszolgált önjáró uszály.

A rajta levőket megkívánom, föltolakszom hozzájuk. A hajó egyéves. Múltja még nincs. A hajók életkorához képest csecsemő. De jó gyerek, baj nincs vele. Nem sírós, nem durcás. S ami leginkább föltűnik, tiszta, mint a patika. Ezt sietek is megjegyezni a kormányosnak.

— Egy év alatt a festék sem ütődött le róla?

— Ha leütjük, újrafestjük. Dolga is az embernek, meg hát... szeretjük is. Ezen múlik.

— A vízhez is ez szorította? Hogy szeretjük?

— Talán igen. Ahogy megszülettem, vizet láttam Csongrádon. Ablakunk a partra nézett, én a vízre. Négyéves koromban úsztam, első osztályos koromban átúsztam a Tiszát. De ezt nem virtusból, hanem olyan muszájból, ahogy a verébcimasz repülni tanul. Míg iskolába jártam, csak nyaranként dolgoztam. Amám kubis volt, messzire elbarangolt otthonról, csikónak sajnált maga mellé törni. Amúgy is vékony gyerkőc voltam, hát elálltam pásztorkodni, ahogy akkori sora ment a magamfajtájú parasztsurbankónak.

Nyári szolgálatért adtak egy választási malacot, egy pár szandált, meg egy pengőt. Kis pénz volt borzasztóan, mert a malacnak is annyira nem volt ára, ha egy koldus szépen rítt valami jobb gazda udvarán, hát könnyen adtak neki is egy választási malacot. De mirajtunk azért segített a keresmény, mert amíg tanyákban nyaraltam, nem ettem el otthon a többiek elől a kenyeret.

Aztán csak kinövi az ember lassan a kisbojtári posztot is, hát már a hatodik osztályból ahogy kimaradtam, egy csongrádi kötelesszermesterhez álltam elkerékhajtó gyerekeknek. Jobban mondva mindenesnek, mert én dajkáltam a mester legkisebb gyereket, én fejtem a rúgos fekete-tarka tehenüket, és kifutófiú voltam és minden. Panasgom nem lehetett rájuk, a bért és a kosztot adták, hanem az egészségembe belerozsdált az élet. Valahogy elővett a tüdőbaj, halálra voltam ítélve. Anyám szegény hurcolászott az orvosokhoz, mert 33-ban Csongrádon annyira divatos betegség volt a tüdőbaj, hogy némely családot szülőstül, gyerekestül kipusztította több helyen. De az ilyen serkenő korú gyerekeket szerette talán leginkább, mivel az osztályos társaim közül is tán kilencen elmentek tizennégy éves koruk előtt oda, ahol nincsen se bú, se bánat. Hát féltett az anyám, hordott az orvosokhoz, azt mondták tölteni kell a tüdőt, s akkor maradhat belőlem valami. Mert anyám is azon a réven maradt meg, hogy töltötték a tüdejét.

Hanem valami kuruzsló asszony azt találta mondani anyámnak, nem kell oda tölts. Majd ő fölírja a receptet az ilyen betegségre. Az pedig a sajtos pálinka. Úgy csinálták, hogy egy liter betyár erős pálinkába beletettek tíz deka juhsajtot, amiből már a kukac kidöglött, aztán elásták kilenc napra. De nem babonaságból, hanem azért, hogy a föld alatt egyforma hőfokon összeérjen. A tizedik napon felvették, olyan volt mint a tejeskávé. Azt szedtem aztán két hónapig evések előtt egy-egy kávékanállal. Aztán fokhagymás mézet rá és tőgyemeleg kecsketejet. Két hónap múlva egy orvos átvilágított, azt mondta szívesen cserélné velem pájslít.

Föl is erősödtem, kubira jártam apámmal, aratni, csépelni. Tizennyolc éves koromig jártam. De a vizet én mindennél jobban szerettem. Akár beleköltöztem volna békának. A kubi meg elkívánta az embert néha útépitésre olyan helyekre, ahol csak por volt, meg tücsökszó.

1943-ig a hajózáshoz nehéz volt bejutni, mivel az akkoriban előkelőbb foglalkozásnak számított az én világombelieknek a vasútnál is. Dehát, hogy háborúskodni kezdtek, fogyatkoztak az emberek, elkerültem matróznak és mindjárt ki a Dunába. Tizennyolc éves voltam, nyeltem a világot magamba, mert rémséges kíváncsi és éhes voltam én mindenre. És mondhatom, boldognak is tartottam magam, mivel az lettem, amiért érdemesnek tartottam élni. Csakhogy a háború belecsúfított az én nagy boldogságomba. Ahogy közeledett a front, a bombázók vízi aknákat dobáltak a Dunába is. 44 nyarán a mi hajónktól ötszáz méterre szaladt rá egy uszály az aknára. Gyufát szállított a törököktől fölfelé valahová. Persze fölrobbant. Senki se jött le róla. Még három hét múlva is tele volt a Duna-delta gyufaszálakkal. Nem sokkal utána egy pakurát szállított uszály jutott erre a sorsra. Az meg is gyulladt. Sok kilométeres szakaszon égett a Duna. Akkor már kezdtem félni egy kicsit. Kíváncsoztam volna haza, dehát katonai törvények vonatkoztak miránk is.

A PARTIZÁN

Augusztus 23-án, amikor Románia kiugrott a tengelyhatalmak közül, Turnu Severinben ácsorogtunk. De éppen benn csavarogtunk a városban, csak egyszer halljuk, hogy üvöltenek a hajókiáltók, hát ez azt jelentette baj van. Lerohanunk a hajókra, az a parancs, azonnal átsifelni, partot váltani Tekijába, Romániát el kell hagynunk! Athajóztunk.

Hát mondják aztán, hogy előbb katonai kiképzést adnak, puskát, gránátot, mert anélkül a hajós már nem hajós a Dunában. Gyerekkori cimborámmal lestünk is, hogy mit lehetne itt tenni. Meg kéne lépnünk. De ezen gondolkodnunk kell. Volt egy kakasunk, a hónunk alá vettük, meg egy petróleumfőzőnk, lementünk a közeli malomgát duzzasztójába főzni, fűrdni. Hogy megfőtt a kakas, lubickoltunk, sütkéreztünk, spekuláltunk. Egyszer csak megjelenik két civil fegyveres, csetnikek voltak, föl a kezekkel, gyerünk a parancsnokhoz!

Másfél napig kézzől kézre adva kísérték Czrna Brza faluba, a parancsnokhoz. Az röviden végzett velünk.

Mivel a magyar hajókhoz tartozunk, ellenségnek tekintenek bennünket, halál ránk! Bekísérték egy gabonaraktárba, ott vagy negyven német és elég sok civil várt sorsára. Estefelé kikísérték valami völgybe, karikába állítottak bennünket, mint juhász a nyáját.

— Tíz perccetek van, imádkozzatok!

Fiatal voltam, vakon ijedt, egy Miatyánkot meg egy Údvozölgy Máriát tudtam, és rittam, mint a csapdába esett állat. De ez olyan vidék, később sokszor tapasztaltam, hogy pillanatok alatt zörren, az ég, viháradik, ömlik a víz. A mondott tíz percben én talán még észnél sem voltam, elsötétült, dörgött, csapkodott és négykézláb, ahogy a majmok másznak, elmásztam onnan ösztönösen, már a félelemre nem is figyeltem. Sötét volt, mint a zsákban. A társam, a másik csongrádi hajós, velem. Tán reggelig is másztunk, senki nem jött utánunk, a lövéseket nem hallottuk.

Ahogy pirkadt, öreg paraszt jött üres tejeskannákkal egy csapáson. Jámbornak néztük, apánk formájúnak, odaszóltunk neki a bokorból: van-e egy kis teje? Mivel idevaló volt, meg se lepődött, hogy a sűrűből hangokat hallott. Megállt.

— Itt nincs, de a faluban adhatok.

— Kié a falu?

— A mienk.

— Kik maguk?

— Szerbek vagyunk.

— De amúgy?

— Kiktől félték?

— Mindenkitől.

— A falu a partizánoké.

— Azoktól nem félünk olyan nagyon.

— Na, akkor gyertek.

Hittünk neki, mert mondom, az arca olyan volt, hogy lehetett volna akár az apánk. És amúgy is két napja nem ettünk, egy szál gatyában lódörögünk az erdőben. Bejutottunk egy összlevöldözött faluba, Rudna Glava volt a neve. És tényleg adott az öreg kenyeret, tejet. Szabadtűzhely volt a konyhában, ott melegedtünk. Közben elmondtuk, kik, honnan vagyunk, s miért, s hova. Hanem egyszerre nehéz léptek zaja jutott be-hozzánk, az ajtón belép egy behemót nagy ember, puska a kezében, csókolja apját, anyját, lánytestvérét. Hanem az öreg már pártjába vett bennünket, nekünk nem kellett magyarázkodnunk.

— Adjatok nekik írást, hadd menjenek útjukra. Hajósok ezek, nem katonák.

— Jó, menjünk a parancsnokságra.

Mentünk, de a legőszintebben mondom, én nem vártam most se egyebet, mint ami két nappal ezelőtt történt velünk, hogy ott nem papírt adnak majd, hanem ítéletet: halál rátok! És félttem. Én a hajókon nem hallottam jót a partizánokról. Mindig csak azt, hogy félünk kell tőlük. Hogy azoknak véres tör van a szájukban, gránát az oldalukon, puska a kezükben, és megölnék mindenkit, aki nem partizán.

A parancsnokság egy parasztház volt, őr nem állt előtte. A fiú ment előre, maga után engedett bennünket. Mielőtt körülnéztünk volna, már kezdte mondani, kik, mik vagyunk, hova, s miért mennénk. Amennyire mi szebül tudtunk, főleg a hajós nyelvet beszéltük, kisejtettük, hogy pártunkat fogja. A parancsnok, akivel beszélt, szőrös arcú volt, s olyan hosszú hajú, hogy elmehetett volna kalugyvernek, kolduló barátnak a hegyek között. De a szeme mozdulata olyan jámbor, hogy semmi parancsnoki keménységet ki nem néztem belőle. Puskája a kuckó szájába volt felakasztva, egy nagylyukú tarhonyarosta mellé. És épp a lábát áztatta faragott nyárfá tekenőben. Az ablakzugban maszatos kisfiú szöszmötölt szárból csinált ökrökkel, annak idején mi is jókat tudtunk játszani ilyenekkel, csak az övének drótból volt a villás szarva hajlítva. És most az motoszkált a fejemben, míg a pártfogó partizán a parancsnokkal beszélt és nem értettem mindent pontosan, hogy miért nem tudtunk mi drótból ilyen szép villás szarvakat csinálni a csutka ökrünknek, és miért mindig hegyes szarvakat tűztünk hasított cirokszárhéjból a fejükbe.

— Adhatok én nektek papírt, gyermekeim — mondta a parancsnok —, de azzal a következő faluig sem juthattok el. Mert ott már a drázsák az urak. Azon túl a dombránok, azután az usztasák, a németek, s megint a csetnikek. Kezdődne előlről minden.

— Mit tanácsolsz akkor? Mi legyen velünk?

— Vendégszeretők voltunk, maradjatok nálunk.

— Nem vagyunk ingyenélők. Miért élünk a nyakatokon? Olyan szegények vagytok, akár mi otthon.

— Ha velünk maradtok, úgy éltek mint mi.

Persze maradtunk, mert hova is indulhattunk volna. Estére már ruhában, fegyverben álltunk. Nekem kockás kabát, meg valamikor fehérnek készült vászonnadrág jutott, fatalpú bakancs, s egy teljesen új posztójú szerb katonasapka. Öreg szuronyos puska, egy felébe vágott háziszöttes zsák, madzag válladzókkal. Ebbe jött egy üres konzervdoboz csajkának, ötven darab gyalogsági töltény, egy kézzel faragott fakanál, ami kitartott velem végig, meg egy budlibicska.

A szakaszba, amibe beosztottak, húszan voltunk. Abban ketten újoncok, és magyarok. Hanem úgy fogadtak bennünket, mintha épp a múlt héten váltunk volna el egymástól. Mivel soha nem szolgáltunk katonasorban, a fegyverhez nem értettünk, de ez nem zavarta őket. Ott mindenki földadatának tekintette, hogy megmutassa mit, miért, hogyan. Talán két napig ültünk itt Rudna Glaván, s este szóltak, de csak úgy cimborá módra, na fiúcskák, az éjjel meglátogatjuk Milanovácot, s ha bírunk, ott is maradunk. Mi magyarok először csak sejtettük miféle látogatás lesz ez, mert a többiek, ha kicsit idegesebben is szívták indulás előtt a cigarettát, úgy este tíz óra tájban, nem kocogtatták össze a fogukat. A szakaszbeliek közül többen már 41 óra partizánkodtak, legalább száz vállalkozásban, rohamban, visszavonulásban, gyűrűben, kitérésben részteltek. Számukra ez a vállalkozás legfeljebb a százegyedik ilyenféle lesz. És mit számít, kifelé lábunk a bajokból, hamar vége lesz a háborúnak, curikkolnak a németek!

TÜZKERESZTSÉG

Libasorban mentünk, olyan távolságra egymástól, hogy legalább az előttünk levő lépteit halljuk. Hegynek föl, völgynek le. Milanovácot a Dunáról ismertem, sokszor elhajóztunk előtte, de hát ygalog soha nem kíváncoktam én arra járni. Hajnal felé éreztem, itt víznek kell lenni, párás, friss volt a levegő és betyár nagy süket csönd, amiben a város órségének riasztó sorozatai még veszedelmesebben kongtak. Csak éppen kifújtuk magunkat, röpdülni kezdtek föl a piros rakéták. A helység teljesen körül volt fogva partizánokkal. Csak ott tudtam meg, hogy nem húszan, hanem ezren, vagy több ezren lehetünk.

— Na, Pista, — gondoltam, ha ezt megúszod, száz évig élélhetsz. Mert a német gyorsnaszadók a vízről kezdtek átlőni hozzánk a hegyoldalba, csak úgy rángatódzott a föld. De hát mindenhova nem ért el azoknak se a golyójuk.

Különbén a falu beton védőállásokkal volt megerősítve. Nekünk meg nehéz fegyverünk nem volt. Egyetlen páncéltörő ágyú nem állt rendelkezésünkre, amivel ki lehetett volna a dekungokat pucolni. Hanem valaki, a mieink közül odakúszott a géppuskafészekhez, egy gránáttal megsüketítette, és mellette beszüremkedtünk a hátuk mögé. Ettől még a falu nem lett a mieink. A szélső házak is betonnal voltak megerősítve, és benne veszedelmes géppuskák. Onnét eregettek kifelé, hogy szinte egerlyukba kellett volna bújnunk előlük. Hanem egy idő múlva, ki tudja az órát, csak jó száz ágra sütött már a nap, megszólaltak a templomok harangjai, ahogy nálunk tűzkor félreverték őket. Ez a lakoságnak szólt. Neki a németnek. Foggal-körömmel, késsel, bottal. Az erődített házak ajtóit elállták, eltorlaszolták, az utcákon szaladgáló németeket megkötözték. Dél körül százával álltak a piactéren a foglyok. Hanem a kívülről jövő segítség nem hagyott bennünket örülni. Egész délután, s még sötétedéskor is hordták ránk a németek a bombát. Majdanpekk környékéről tűzérsegi tüzet eregettek Milanovácra.

Mérgesek voltak, mert a falu elvesztése nagy érvágás volt rajtuk. A Borban bányászott érc kőtelpályákon ide érkezett le, itt került uszályokba, innen húzatták föl Németországba.

De én apróságokra már nem emlékszem. Talán az éjszakát még ott töltöttük, aztán vonultunk lefelé, vagy fölfelé Bor környékére. Alföldi embernek a domb is hegy. De ezek a dombok jócskán magasak voltak, s vad erdők, bükkösök, tölgyesek rajta, olyan bozótokban, hogy csak a partizán libasor juthatott át rajtuk.

Bort megkerültük. Sok internálótábor volt ott, legalább hat a falu körüli hegyekben. Mondták is a partizántársak, most jól ügyeljünk oda, mert itt a lágerekben magyarok élnek, ha az még egyáltalán élet.

Én nem emlékszem, hogy csapatunk parancsnoka valaha is térképet vagy bármí papírt vett volna a kezébe. Milanovácot azt a szóbeli eligazítást kapta, hogy amínt tudunk, vonuljunk Bor—Zajecvár környékére. Persze, köztudon mi soha nem jártunk. Mentünk toronyiránt, vagy kitérőkkel, mert az erdő a mieink volt. Abban német, domobrán, usztasa, draze nem mert járni, legfőljebb a csetnik. S ha megbízonytalanodtunk az útbán, akár éjszaka is, a hegyi lakók közül valakit felköltöttünk, az szó nélkül vezetett bennünket célunk felé. Még enni is adott, ha volt neki mit.

Milanovácotól Zajecvár legvonalban még 100 kilométer sincs. Mi kerülőkkel környékeztük, utunkban lesállásból, figyelőhelyekről tapogattuk az ellenség mozdulatait, s erről, bár rádióink soha nem volt, és semmiféle modern hírközlő eszközünk, futár, úttján mindig továbbítani tudtuk a szerzett ismereteket. Mi is így kaptuk a parancsokat, ha valahol összevont támadása indultunk.

Hát itt Zajecvár környékén szép tiszta reggelen lestünk le egy völgybe. Akkor láttam életemben először internáltakat. Vasutát építettek a hegyoldalba. Olyan három

kilométer hosszúságban vagy ötszáznyüzögtek a horhosban. Magyar bakták őrizték őket szuronyos puskával, s volt közöttük néhány feketeruhás német. De azoknál csak oldalfegyver volt. Ledekoltunk a sűrűben, két napig figyeltük őket. A parancsnok úgy döntött, mi magyarok váltásban menjünk minél közelebb a muszosokhoz, s hallgassuk ki beszédjüket, tudjunk meg mindent, ami megtudható. Hát úgy délben rejtőzködtem el a figyelőállásba, lombsátrak alá, míg az internáltak bevonultak ebédelni a közeli táborba. A pályán összegurított csilléknél, jó távol csak három szuronyos őr maradt, azoktól nyugodtan beáshattuk magunkat. A muszosok két órára visszaértek, elkezdtek dolgozni. Tíz emberre olyan tíz méternyi köves, meredek partoldal jutott. Csákányoztak, lapátoltak, rakták csillékre, s más osztagosok tölték el a terhet a lejjebb levő lapályokba.

Már az ebédből való vonulásnál megszámloltam, ötvenes szakaszokban jönnek, nyolc szuronyos kíséri őket, meg két tiszthelyettes. Tíz szakasz jött ki a területre. Nyolcvan őr, húsz altiszt s tíz német mérnök, vagy technikus, vagy munkavezető-féle volt velük. Mi voltunk húszan.

Váltáskor a pihenőn levő társaimnak mondom mit láttam, számoltam. Hogy érezhetnének el őket?

— Több kárt tennénk bennük, mint hasznot. A munkahely két végén géppuska van a tömegre irányítva. Ha mi megmozdulunk, először is közéjük lőnek. A keret megbeszélte jelle szétugrik, s belekaszabolnak a tömegbe. Erre már volt példa. Egyéni hősködésnek helye nincs, beláthatatlan áldozatokat követelne.

Délután újra váltottam a csongrádi társat, s olyan tizenöt méternyi közelségből egyik munkacsapatot figyeltem. Ha az örök kicsit távolabb mentek a muszosoktól, suttogva váltottak szót egymással. Nem sok szavuk volt. Se sorsukról, se egyébről nem beszéltek, csak ilyesmik mentek:

— Kérlek alássan, lennél kedves a csákánnyal aláfeszíteni ennek a kőnek.

Mire a válasz:

— Kérlek tisztelttel, már ott is vagyok — s az illető aláfeszítette a csákánnyal.

Egy dagadt képű, szuronyos baka közelített a csoporthoz, rájuk rikkantott.

— Nem politizálunk! sebesebben, mert itt maradunk sötétedésig!

Félre dugtuk a fekete ruhás németek soha nem jöttek le a bozót felé. Egy kövérebb, negyven körüli, hogy vizelnie kellett az előttem lévő csapat mellett, tréfásan elkialtotta magát magyarul: Sidók, elfordulni!

Mint a parancsolat, mindenki elfordult, a német megkönnyebbült. Azután „Weiter” vezényszavára bóccorgott a munka tovább. A magyarok már, ha bajuk volt, közelébb húzódtak a zöld felé. Egy tizedes éppen a figyelőgödrom elé állt felém fordulva, ha még egy lépést tesz, rámpisál. S tudtam, hogy nem is védekezhetek ellene.

Este, öt óra körül négy szakasz, amelyik a munkát befejezte, számszámokkal, ládákkal nagy csörömpölve, rogyant inakkal indult a táborba. Tarka civilruhájukon csak a sárga csillagok voltak frissen mázolja. Nem sokkal később más szakaszok is elindultak, csupán egy ötvenes garnitúra maradt, pedig a lábát lógatta már az eső, s kezdett sötétedni. Tölem jobbra, olyan száz méternyire lehettek, ez volt a leggyöngébb szakasz, nem tudták teljesíteni a normát. Olyan húsz kilós köveknek öten is nekirugaszkodtak, hogy a csillébe dobják, de többször visszaesett. Az őrség dühös volt, istennel, szülőkkel művelte őket, hogy ilyen koszos állatok miatt kell elázniuk, túlórázniuk. Az ötven ember reménytelenül szorgoskodott, az örök botokkal csapkolódtak, kinek a fejére, kinek a hátára ütöttek, biztos nem nézték, hogy kit ér. De ott egy hangos jajszó nem hallatszott.

Hogy így alkonyodni kezdett, odakúszott hozzám a parancsnok. Azt mondja:

— Na Pista, itt a géppisztolyom. (Közülünk akkor csak neki volt még). Eridj oda, fogd le a keretet. Ne félj, pisszenni se mernek, azt teszik, amit parancsolsz.

Egészen el voltam zsibadva, talán nem is a gyávaságtól, hanem a váratlanságtól. Vagyok vagy száz méterre tőlük, mire hozzájuk érek, belém lőnek. De a parancsnok biztatott. — Na, eridj, eridj, ne félj semmitől, nem vízzel keresztelik a partizánt!

Kiléptem a bokrok közül a töltésre, de úgy nem éreztem a tagjaimat, mintha mankón jártam volna. Előző napon szerzett izommunka teszi másnapra ilyen taplósan érzéketlenné az embert. Alig tettem tíz lépést, a csapat felőlem eső tagjai rámfigyeltek. Megmerevedtek, mire a keret nyolc katonája közéjük ütött az ácsorgásért, de hirtelen ők is rám néztek, s valaki félhangosan szólt — partizán, s úgy állt mozdulatlanul mindenki, ahogy parancsostáskor szokás Közeledtem feléjük. A keret a muszosok körül állt, még lőhettek volna, de én, hogy közelebb jutottam, úgy tettem, ahogy a parancsnok kevés utasítása szólt, — ints az erdő felé hívó karmozdulattal, hadd tudják, amit úgy is sejtenek, nem vagy egyedül. Erre a mozdulatra a keretlegénység eldobta magától a puskát, pedig még nem szóltam semmit, s kezét ve-

zénylet nélkül feje fölé emelte. Erre a sárgacsillagosok is a szerszámot nagy zörömböléssel maguktól eldobva, fölemelték a kezüket.

— A keret lépjen előre! A többiek leereszthetik a kezüket! A keret elvált a muszosoktól.

— Kötözzétek meg őket!

Ekkor bomlott szét a félelemtől, meglepetéstől feszes muszos csoport. Ki kötél-neműért, láncért szaladt, ki csillére ugorva csapott szónoklatba, ki a keretlegénységre vetve magát, tépázni kezdte a katonákat. Hanem engem sem hagytak szó nélkül, hogy magyarul beszéltem.

— Ön magyar, partizán úr? Magyar vagy? Vagy valamelyik lágerből álltál be?

— Hajós voltam, a vízről kerültem ide.

— Most mi lesz velünk? Mehetünk haza? Vagy minket is megöltök? Vagy álljunk partizánnak?

Az osztag körém állt parancsnokostul.

— Mondjad nekik Pista, induljanak utánunk föl a hegynek, rögvest jön a szokásos éjjeli őrzőjüket.

Így mentünk aztán fölfelé a völgyből egy partizán kórház-faluhoz, ami a Crna patak partján, a hegytetőn fogadott magába bennünket. Éjfél is elmúlhatott, mire a csapásszerpentinén odajutottunk. Az őrségen kívül aludt ott már mindenki. Hanem éhesek a muszosok is, mi is, hát főzzünk, mit főzzünk, mikor a kórház ellátásai éppen úton vannak ennivalóért Senjski Rudnikban.

A tábor mellett két nagy vasútszélvonal elkezdtünk vizet forralni. Egyikbe, mikor már suhogott a víz, szárított kenyérdarabokat morzsáltunk, ez lett a leves, kacsamag a neve. Olyan, mint nálunk a rántott leves, de leginkább annak csak valami távoli unokaöccse lehetne, mert se zsír azon, se rántás alatta. Kacsamag. Dagadó, Másodig fogásnak ott volt a főtt búza sóval. Borzasztó étel annak, aki igazán nincs halálra éhezve. Ették megszabadítottjaink is, bár hitem szerint mindjárt az első lépésnél csalódottnak véltem őket. Hisz amott tegnap még ágyuk is volt, takarójuk, itt kacsamag az étel, s főtt búza, takarójuk a szabad ég alja. Csak szabadságból van bőven és pusztá létből. De hát kedvük szerint haza nem futhatnak, hogyan is futhatnának?

Azért, ahogy elmajszoltuk az ételt, kicsit megcsöndesült a csapat, nagydarab muszos kucorodott mellém.

— Pista, nem öltök meg bennünket?

— Azt hamarabb is megtehettük volna. Miért vártok volna meg az éjjelt.

— Igaz. Van dohányod?

— Harmadnapja egyőnknek sincs. Amit még Milanovácbán vételeztünk, elfogyott.

— Hát egy kis pálinka? Rettentően fázom.

— Brailában láttam utoljára pálinkát, Pajtás, azt is más itta. De rá se gondolok.

— Mire gondolsz, te Pista?

— Hogy egyszer vége lesz, hazamegyek Csongrádra.

— Mikor?

— Hamar.

Mire világosodni kezdett a reggel, nagy füsttel párolgott a harmatos erdő, a mi csapatunk Zajecsár felé húzott a rohamra gyülekező más csoportozatokkal.

Ez a falu nem volt túlerősítve, de sok német volt benne, mivel a görögöktől való visszavonulásuk fő útvonalába esett. A partizánok hegyi ágyúkból, aknavetőkből úgy kilenc óra tájban már verették a helységet. Nagy tüzek, lángok csapódtak fel, a német oszlopok törekedtek volna kifelé a belgrádi útra, meg az Orsovának vezetőre, de ezalatt felrobbantak előttük az utak. Mire rohamra került volna a sor, annyira egymásra torlódtak a sokezer jármű és ember, megadták magukat. A falu a miénk lett, a többi már nem volt a mi dolgunk. Indultunk fölfelé Kragujevácnak. Itt is a bolgároktól, görögöktől kiszorult vastag német egységek torlódtak össze. Erős védelem őrizte a falut, betonöves tüzérvette körül a helységet. Mikor odaértünk a rövid eligazítás úgy szólt, olyan cécóra készüljünk, amilyen Milanovácon volt. Talán két napig gyülekeztünk, mire elég erősnek éreztük magunkat. Hanem itt már az oroszok Bulgárián átjutott tüzérsége is segített. A Sztálin-orgonát itt hallottam először megszólalni. Pontosan nem emlékszem már, de azt hiszem nem sokat bajlódtunk Kragujeváccal sem. A mi szakaszunk be sem ment a házak közé. Nem volt ott dolgunk. Itt egy kis szeszecskéhez is hozzájutottunk a német málhás autókról. De csak épp egy-két kupicával hajítottunk be fejünkért, s gyerünk. Olyan, hogy majd tartalékolunk magunknak, nem létezett. Pedig akkor már akaszthattunk volna magunkra német kulacsot, miféné. De a többlet felszerelést az istennek el nem viselte a partizán. Mert az örökké csörömpölt, akadékoskodott menetben, kúszásban, mászásban.

Innen Zagubica felé fordultunk, több kisebb falun mentünk át, amikből csata és ész nélkül futottak ki a németek, de mivel már jöttek a hidegebb éjszakák, egy gazdátlan német katonaköpenyt fölmarkoltam, meg egy géppisztolyt. Hanem az új köpenytől még azon a szent nap éjszakáján megszabadultam. Új volt, de tele tetűvel. Különbem nem dobtam volna el, hanem hajnaltájt, hogy lefeküdtünk egy szakadéokban, betakaróztam vele; s rámjöttek belőle a tetűk. Én meg el voltam már szokva az effajta háziállattól. Borotvát, ollót ritkán látott ugyan a pofánk, de ha víz közelségében töltöttünk egy-két órát, már mostunk, legtöbbször szappan híján kövekkel szapulva a fehéreműt. Sokszor jártunk úgy, hogy kimostunk magunkról mindent; szóval az inget, gatyát, de már arra nem volt időnk, hogy kicsavarjuk, jött a sietős parancs, hogy futás, de azonnal! Ilyenkor hátizsákba csaptuk a mosott humit, s rohantunk. — De akadt olyan alkalom is, hogy rajtunk száradt meg. Nem volt ez különös. Itt volt az ősz, néha kétszer-háromszor is eláztunk naponta és meg is száradtunk. Nem emlékszem, hogy egyet is tüszentettem volna.

A VÉGE ÉS EMLÉKEK

Zagubica fölött volt egy internálótábor, Heidenau volt a neve. De a hegy körül veszedelmesen nagy német átmenő légerek nyújtózkodtak, s a területet, utakat, réveket az usztasák erői őrizték. Szeptember 10-e körül járt az idő, kis hegyi nyiladékból figyeltük az országutakon folyó rettenetes nagy erejű visszavonulást. Feladatunk az volt, hogy alkalmasint pusztítsuk el az utakat, átkelőhelyeket. Ehhez több napos figyelés kellett. Hogy milyen járőr vigyázza, s az milyen időnként jelenik meg az objektumok körül. Hanem mi járőrt alig láttunk: Az út állandóan tömve németekkel, s ha nem azok vonultak, akkor a Bor környéki légerek lakóit hajtották rajta. Közelebről embert golyótól meghalni akkor láttam. Akik már nem bírtak menni a sárga csillagosok közül, azokat kiráncigálták az árokparrtra, úgy puffantották le őket mint a kutyát. S a többiek arra sem mertek nézni.

Vágy négy-öt napig futároltuk innen a jelentéseket, de robbantani nem tudtunk.

— Pista bátyám, ezek szerint maga láthatta Radnóti Miklós menetét. Az eddigi kutatások szerint az ő csoportja szeptember 15-én indulhatott el a heidenai légerből, amely Zagubica fölött volt. Menetirányuk: Petrovác, Požarevác, Smederevo, Belgrád felé vezetett.

— Ki volt az a Radnóti Miklós?

— Soha nem hallott róla?

— Másképp nem kérdezném.

— Költő volt. Negyvennégy június első napjaitól szeptember 15 körülig ott élt a heidenai légerben. S éppúgy vágyakozott haza mint maga. Talán jobban. Így írt:

*„Búvó otthoni táj! Ó, megvan-e még az az otthon?
Bomba se érte talán? s van, mint amikor bevonultunk?”*

Heidenaura vonatkozva:

*„A tájra
rásüt a hold, s fényében a drótok újra feszülnek,
s látni az ablakon át, hogy fegyveres őrszemek árnya
lépdel a falra vetődve az éjszaka hangjai közben.”*

*„Ékezetek nélkül, csak sort sor alá tapogatva,
úgy írom itt a homályban a verset, mint ahogy élek,
vaksin, hernyóként araszolgatván a papíron;
zseblámpát, könyvet, mindent elvettek a Läger
őrei s posta se jön, köd száll le csupán barakunkra.”*

— Amennyit én láthattam a sorsukból, borzasztó lehetett. És sajnálom, hogy nem ismertem. De különben közelebről senkit sem ismertem a magyarok közül. Mi örökké úton voltunk. Hanem abból a kimentett csoportból, egy ember, az aki éjjel a partizánkórházban félve kérdezte, hogy megöljük-e őket, megismert vagy három évvel ezelőtt Pesten egy csemegeboltban.

Akkor más hajón voltam, javítottunk épp a Dunán. A MAHART központban is volt dolgom, s az asszony is megbízott, vigyek ennalót, húst, miegyebet.

Belődörgök egy csemegeboltba, meg is vásároltam a dolgokat, fizetnék, hanem a kasszában egy nagy darab ember azt mondja, nem ismer meg? Nézek rá, nyújtja a kezét, mondja a nevét. — Nem ismerem.

Azt mondja, az nem is csuda, de már száll is ki a kasszából, ölelget — szeptember 3-án Zajecvár körül maga jött oda a muszosokhoz, hogy szabadok vagyunk. Így volt?

— Így volt, de ne haragudjon...

— Mit tesz az. Mi megfigyelhettük magát, megőrizhettük képét az emlékeztünkben. Maga vagy ötven arcot látott egyszerre, nem? S aztán besötétedett. Mit parancsol nálunk?

— Megvan már minden.

— Szolgálhatnak valamivel?

— Hát elég ez nekünk két-három napra.

— Akkor ugorjunk át egy kupicára, ide a szomszéd vendéglőbe, drága partizán uram!

Hát kupicáztunk egy-két óra hosszát, s jól elkésve érek haza, haragszik rám az asszony, hogy elmaradtam.

Másnap vasárnap következett. Kiállít az én emberem feleségével, gyermekekkel a hajóra, teli csomagokkal, itallal. Nagy szabadkozások, elnézést, rettentő elnézést, de nem bírtam magammal, hogy a családomnak, kisfiamnak, lányomnak, asszonykámnak meg ne mutassam azt a partizánt, akiről százszor, ezerszer, apró részletekig elmondtam már mindent.

Hányszor megidéztem, hányszor el is temettem már magát. Hogy talán már nem is lehet az élők sorában, mert akkor már találkoztunk volna. S fiatalabb mint akkor. Pedig húsz év eltelt. És hogy nem valami főnök nálunk az az ember, aki ott volt annak idején?

— Hát vezető beosztású vagyok én kérem. Hajóvezető.

— És elégedett?

— Rosszabbul sose menjen dolgom.

Hát ő volt az egyetlen ember, aki annyi idő múltán közülük felismert. Én nem ismertem volna meg.

No, itten Smederevonál egy éjszaka, ez már 20-a körül lehetett, elrobbantottuk a dunai átkelőt, meg a műutat. Később egy napi jelentésben olvasták fel nekünk, Velike Gradistyén ügyködtünk már akkor, hogy több ezer gépjármű, s ember jutott a kezünk közé a kelepce révén: Itt nagy kavarodás történt. Németek, csetnikiek, usztasák, drázsák összeszorulva. A románok otthonról lötték őket, mi meg emerről szorítottuk.

Ezután jött a nagy menet. Sabác, Tuzla, Nis, Boszanszki Brod, Slovanszki Brod, Uzsice, Sarajevo, Banja Luka. A sorrend lehet, hogy nem így volt, de én naplót nem vezettem a menetről. Jajce és Kules helységekért annyiszor rohamra mentünk, hogy mire a miénk lett, abban rommá vált minden.

Számunkra Zágrrában ért véget a háború.

Nagy eszem-izszommal nem járt az se, mert volt akkora szegénység, hogy éppen a szánkig ért. Azért nem ehezünk, a lakosság vendégléttetett, kit, mivel tudott, leginkább kukoricaételek sokféle változatait tettek elénk Zágrra utcáin kecskelábú asztalokra, s ebből válogatott, kinek mi volt a fogáhozzaló. De akadt ott aszalt szilva főzve, dagadónak, levesnek elkészítve és efféle ingyencségek.

Kevés pihenő után partizánfésűvé alakulva Belgrádnak fordultunk, tisztogattuk az erdőket az emberellenség-gazoktól. Akkor inkább márcsak afféle zsványtan-nyak, volt háborús bűnös szövetségek álltak néha fegyveres harcban velünk. Ezt pulcolgattuk majd egy esztendeig, mire megteremtődött a közbiztonság. Persze, közben 45-ben már katonaruhában jártunk, volt rendes konyhánk, ellátásunk, felszerelésünk.

1946-ban saját kérésemre Belgrádban leszereltek. Marasztaltak.

— Velünk voltál, maradj velünk.

— Amoda van anyám, apám, menyasszonyom. Mi dolgom lenne nekem már erre?

— Haragszol ránk?

— A legjobb barátaim vagytok, tisztá ügyet szolgáltam.

— Megtennénk hajónak, de hát évek kellenek, mire mi hajózhatunk.

— Majd otthon.

— Kubikos is voltál, rád bíznánk egy téglagyárat.

— Majd otthon.

— Rád bíznánk három téglagyárat!

— Mennem kell énnékem Csongrádra, Tiszát lovagolni.

(Folytatjuk.)